

Легайда А. В.,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків

КІНОАДАПТАЦІЯ У СИНЕРГЕТИЧНІЙ ПАРАДИГМІ: У ПОШУКАХ СИНЬОГО ПТАХУ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ

Дослідження присвячене феномену кіноадаптації – процесу трансформування літературних творів в кіноверсії (включаючи римейки), що трактується як міжсеміотична трансформація з позицій синергетичного підходу до діалогічної взаємодії медіум-середовищ літератури та кіно. Наголошується необхідність встановлення міждисциплінарної методології для аналізу механізму створення кіноадаптацій у межах сучасної синергетичної парадигми.

Ключові слова: кіноадаптація, синергетика, постмодернізм, міжсеміотична трансформація, медіум-середовище літератури, медіум-середовище кіно, літературне першоджерело

Исследование посвящено феномену киноадаптации – процессу трансформации литературных произведений в киноверсии (включая римейки), трактуемому как межсеміотическая трансформация с позиций синергетического подхода к диалогическому взаимодействию медиум-сред литературы и кино. Акцентируется необходимость установления междисциплинарной методологии для анализа механизма создания киноадаптаций в рамках современной синергетической парадигмы.

Ключевые слова: киноадаптация, синергетика, постмодернизм, межсеміотическая трансформация, медиум-среда литературы, медиум-среда кино, литературный первоисточник

This research highlights the phenomenon of screen adaptation that stands for the process of transforming literary pieces into screenversions (including remakes) and is interpreted as an intersemiotic transformation on the grounds of synergetic approach to the dialogical interaction of literature and film media. The necessity for outlining interdisciplinary methodology for the analysis of the mechanism of screenversion creation within contemporary synergetic paradigm is stressed.

Key words: screen adaptation, synergetics, postmodernism, intersemiotic transformation, literature medium, film medium, literary precursor.

Порівнюючи постмодернізм з калейдоскопом, П. Слаттері відзначає [38, р. 83], що «калейдоскоп створює постійно мінливі образи, завжди симетричні щодо нього самого», тоді як телескоп складає карту того, що сприймається як стійкий і незмінний всесвіт. Таким чином, постмодернізм для дослідника – це калейдоскоп, що постійно змінюється та стає чимось новим. З іншого боку, образи залишаються взаємопов'язаними: «постмодернізм проголошує багатоваріантне і комплексне розуміння кожної конкретної ситуації».

Настання епохи постмодернізму [10; 14; 16; 19; 35; 38] ознаменувалося виникненням і розвитком цілої низки нових синтетичних видів мистецтв або медіум-середовищ [7; 11; 12]. Подібно до людського організму, внутрішня структура системи медіум-середовищ приводиться в рух, реагує і змінюється з появою кожного нового виду медіум-середовищ; при цьому взаємодія між наявними видами медіум-середовищ також модифікується. На передній план у цьому випадку незмінно виходить питання про форми художньої взаємодії, мови та прийоми різних медіа у процесі смислотворення.

Багатоликість епохи постмодерну [14] відбивається у не меншій багатоликості окремих наукових шкіл, напрямків та дисциплін, що є залученими до пізнання процесів самоорганізації та постають у межах нової синергетичної парадигми знань. Інтегративна наукова парадигма [10], що ознаменувала розвиток наукової методології другої половини 20 сторіччя та синтезувала поняттєвий апарат різних наукових дисциплін, реалізувала себе як у царині природничих, так і гуманітарних наук, та покликана відображати розуміння дослідниками цілісності світу та природних та суспільних явищ, що його складають. Вона спричиняє новий еволюційний етап у науковому пізнанні і виявляється, зокрема, у створенні *синергетичних* теорій саморегулювання складних систем [1; 2; 3; 4; 6; 9; 10; 13; 14; 15; 16; 18; 19; 20; 23; 24; 26; 27; 28; 30; 31; 32; 33; 35; 38].

Синергетика – це не нова наука, але новий поєднуючий напрямок у науці, мета якого – виявлення спільних ідей, методів і закономірностей у різних галузях точних, природничих і гуманітарних наук [20; 21; 23]. Синергетичний погляд створює можливість подолати «сверхспеціалізацію» наукового мислення, замінюючи її холистським, цілісним і всебічним підходом до наукового знання.

Синергетичний підхід виникає у межах природничих наук, зокрема, фізики і квантової механіки [3; 17], де синергетичні тенденції маніфестують себе у спробі подолати редукціоністське поняття абсолютної визначеності шляхом запровадження революційного, з наукової точки зору, принципу невизначеності [3; 17] і теорії відносності [29]. Нове наукове бачення, стимулювало виникнення міждисциплінарних синергетичних теорій відкритих функціональних систем [15; 16; 19; 23], що передбачають невизначеність, вірогідність та індивідуальність у різних царинах природи та людської діяльності. Синергетична методологія розповсюдилася надалі і в галузь гуманітарних дисциплін, зокрема, галузь лінгвістики [35], яка «скоординувавши свої погляди», поспішно здійснила аналогічний «переворот» у власних теоретичних підходах.

У лінгвістиці поглиблення синергетичних тенденцій окреслило протиріччя між ортодоксальною лінгвістичною методологією, що описує мовлення як теоретичний артефакт, та реальним «живим» мовленням як комплексним інтегральним феноменом, ключом до самовизначення представників певної лінгвокультури, елементом щоденного досвіду, людської здатності і засобом реалізації безлічі різноманітних функцій [26; 35]. Сучасне розуміння функціональних меж лінгвістичного знання, якого ми дотримуємося у цьому дослідженні,

сформульовано О. Є. Кибриком у вигляді наступного постулата [8, с. 28]: «Всё, что имеет отношение к существованию и функционированию языка, входит в компетенцию лингвистики».

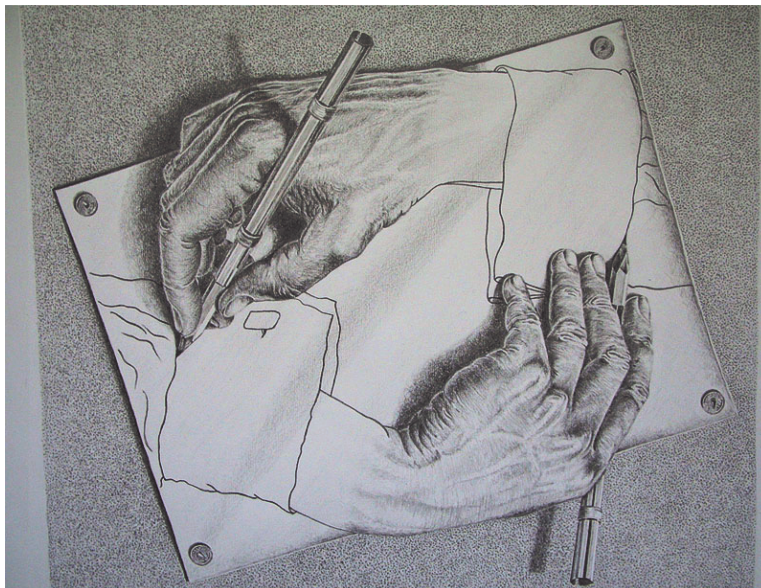
Синергетичні тенденції у лінгвістиці очевидні і з огляду на виникнення цілого спектра так званих «зонтичних» напрямів – таких як психолінгвістика, лінгвокультурологія, кінознавство і т. ін., – чия взаємодія базується на міждисциплінарному, інтегрованому підході до аналізу мовних та мовленнєвих явищ. Еволюція лінгвістики у цьому напрямі отримала назву «експансіонізм» [1; 2; 4; 35], що відображає прагнення лінгвістів до подолання «сверхспеціалізації» та редукціонізму на еволюційному етапі переходу до холістського, синергетичного підходу до научного знання. Експансіонізм також підвищує експланаторний потенціал лінгвістики, оскільки вірогідність вдалої інтерпретації мовних та мовленнєвих явищ зростає із залученням даних інших галузей знання.

Як зазначає В. І. Аршинов [1], синергетика усвідомлюється як міждисциплінарний напрям, що інтегрує знання та, виправдовуючи множинність, не вступає в протиріччя із єдністю науки. Ю. А. Данилов і Б. Б. Кадомцев, описуючи синергетику, стверджують, що [4, с. 31]: «... на відміну від більшості нових наук, що виникають, зазвичай, на стиці двох дисциплін, що існували раніше і характеризувалися проникненням методу однієї науки в предмет іншої, Х-наука виникає, спираючись не на гранічні, але на внутрішні точки різних наук, з якими вона має ненульові перетинання: у досліджуваних Х-наукою системах, режимах і станах фізик, біолог, хімік і математик вбачають свій матеріал, і кожен з них, застосовуючи методи своєї науки, збагачує загальний запас ідей і методів Х-науки».

Стає очевидним, що синергетика – це «контактна сфера діяльності» [1; 4], де стикаються різні дисципліни та, відповідно, різні методології та концептуальні перспективи. З огляду на той факт, що синергетика фокусується на дослідженні процесів саморегулювання, виникнення, підтримання, стійкості і розпаду структур різної природи, її методологія та термінологія не є чітко окресленими [4, с. 32-33]: «дослідження нової галузі ведуться силами і засобами багатьох сучасних наук, кожна з яких володіє властивими їй методами і сформованою термінологією; паралелізм і різнобій в термінології і системах основних понять значною мірою зумовлені також відмінністю в підходах і поглядах окремих наукових шкіл та напрямів і в акцентуванні ними різних аспектів складного різноманітного процесу самоорганізації».

Вважаємо, що симбіоз літератури і кіно в ході *екранізації* літературних творів є яскравим прикладом синергетичної взаємодії подібного роду. З огляду на вищезазначене, дослідження феномена кіноадаптації як діалогічної взаємодії медіум-середовищ літератури та кіно з їх відповідними мовами та прийомами [11; 12], а також встановлення міждисциплінарної методології аналізу кіноадаптацій з позицій синергетичного підходу представляється актуальним.

За думкою М. Липовецького [14], постмодернізм шляхом деконструкції бінарних опозицій покликаний підірвати та перебороти давню культурну звичку до мислення бінарними опозиціями, що передбачають привилеюваність одного члена порівняно з іншим. У контексті цього дослідження постмодерністська синергетична парадигма аналізу покликана деконструювати бінарну опозицію *літературне першоджерело – кіноадаптація*, що існувала в межах компаративістського підходу, який наголошував на домінанті літературного першоджерела та принципі чіткої відповідності останньому, а також акцентувати важливість конструювання *єдиносмислового культурологічного конструкту*, що базується на взаємодії літературного першоджерела, кіноадаптації та наявних римейків у процесі смислотворення [11; 12]. Вважаємо, що гравюра голландського художника Мориса Ешера наочно ілюструє принцип відсутності домінанти (у нашому випадку – домінантного медіум-середовища літератури або кіно у процесі створення кіноадаптації), демонструючи руки, що малюють одна іншу таким чином, що початок цього процесу є невідомим, а отже питання про первинність або реальність тієї чи іншої руки не має сенсу.

Мал. 1

Наше розуміння анти-діахронічного *спів-існування* літературного першоджерела, сценарію, кіно адаптації та римейку співзвучне філософії постмодернізму: «час як суто абстрактна категорія, лінійна послідовність минулого, сьогодення, майбутнього «зникає»; воно розглядається як одна з координат багатовимірного просторово-часового континууму, в якій всі модуси часу *співіснують*» [16, с. 5]. Ж. Деррида [5, с. 128] у свою чергу також пише про єдине «просторове-становлення-часу», що «задає багатовимірні метрики буття».

Таким чином, маючи за мету дослідження феномену кіноадаптації – процесу трансформування літературних творів в кіноверсії (включаючи римейки), що трактується нами як міжсеміотична трансформація [11; 12] – у цій роботі ми наголошуємо на необхідності встановлення міждисциплінарної методології для аналізу механізму створення кіноадаптацій у межах сучасної синергетичної парадигми. Отже, об'єктом цього дослідження є кіноадаптація як художня дискурсія [25], що створюється в межах процесу міжсеміотичної трансформації у напрямку література → кіно. Предметом дослідження виступає відповідно міждисциплінарна методологія дослідження кіноадаптації як об'єкту розвідок у синергетичній парадигмі знань. Матеріалом дослідження слугували опубліковані теоретичні та практичні осмислення феномену кіноадаптації як форми художньої дискурсії [34; 39 та ін.], що, як виявив аналіз, ще не демонстрували механізм залучення міждисциплінарної методології лінгвістичних та кінознавчих студій у ході дослідження кіноадаптацій. Це вказує на недостатній ступінь досліджуваності даного феномена у синергетичному лінгвістичному сьогоденні.

Традиційно процес адаптації літературного твору в кіноверсію визначається дослідниками як «повторення без дублювання» [цит. по [11, с. 106]]. Парадоксальність аналізу полягає в тому, що, незважаючи на той факт, що кіноадаптація не передбачає, що глядацькій аудиторії неодмінно відоме літературне першоджерело, лише при виконанні даної необхідної умови екранізація може розглядатися як форма *адаптації*. Це змушує замислитись над коректністю загальноприйнятого терміна «адаптація». Адже літературне першоджерело і подальша адаптація можуть розглядатися як «певний текст, що володіє більшим рівнем складності, ніж кожен з двох компонентів, що його складають, взятих окремо» [34, р. 240; 37, р. 236; 39, р. 11].

У межах сучасної теорії адаптації пропонуються різні підходи до трактування екранізації літературних творів. Згідно підходу, що одержав назву «comparative reading» (порівняльне трактування) у фокусі уваги дослідників знаходяться взаємовідносини між літературним першоджерелом (що вважається пріоритетнішим) і наступною кіноадаптацією: так, досліджується ступінь достовірності відображення літературного твору у кіноверсії, їх внутрішні інтертекстуальні взаємозв'язки та ін. Вважаємо, що подібний підхід виключає з поля аналізу, по-перше, цілу низку зовнішніх культурологічних чинників, які постають при прочитанні і перегляді за умови розуміння останніх як єдиного процесу, та не передбачає співіснування літературного першоджерела та адаптації як спільного *культурологічного конструкту*; по-друге ж, згідно зазначеного підходу ігнорується той факт, що художня форма літературного оригіналу підлягає модифікації у іншому гетерогенному медіум-середовищі кіно, де трансформована мова оригіналу взаємодіє з іншими семіотичними системами, що неминує привносить свої специфічні для цього медіуму можливості та обмеження [11; 12]. Пропонуємо підхід, що наголошує на *специфічності* [11; 12] співіснуючих медіум-середовищ (літератури та кіно) із відповідними різними техніками аналізу, що потребує створення міждисциплінарної методології у ході дослідження адаптацій.

З огляду на вищезазначене, це дослідження фокусує аналіз процесу адаптації літературних творів та їх трансформування в кіно- і телеверсії (включаючи римейки), інтерпретації відмінностей між ними, дослідження внутрішніх і зовнішніх інтертекстуальних взаємозв'язків між літературним твором (-ами) і кіноверсією (-ями), об'єднаними у єдиний культурологічний конструкт [11; 12]. Припускається, що літературне джерело не є домінуючою і визначальною формою у процесі адаптації, навпаки, пропонується аналізувати «мову літератури» та «мову кіно» в аспекті їх *діалогічної* взаємодії [12] як двох медіум-середовищ смислотворення.

Вважаємо, що саме у межах синергетичного підходу до аналізу кіноадаптацій у міждисциплінарній парадигмі аналізу на межі двох різних семіотичних систем літератури та кіно у процесі семіотичної трансформації є можливим встановлення *метамови* кіноадаптацій художньої літератури.

Перспективою дослідження вбачається дослідження кіноадаптації як як міжсеміотичної трансформація або зворотнього екфразису з позицій синергетичного підходу до діалогічної взаємодії медіум-середовищ літератури та кіно.

Література:

1. Аршинов В. И. Синергетика как феномен постнеклассической науки / В. И. Аршинов. – М. : ИФ РАН, 1999. – 203 с.
2. Боева-Омелечко Н. Б. Интегративный подход к изучению лингвистических явлений (переход от как-лингвистики к почему-лингвистике) [электронный ресурс] / Боева-Омелечко Н. Б. – Режим доступа : <http://www.pandia.ru/text/77/282/21419.php>
3. Гейзенберг В. Развитие квантовой механики / В. Гейзенберг // Современная квантовая механика. – Л. – М. : Наука, 1934. – С. 54-83.
4. Данилов Ю. А. Что такое синергетика? / Ю. А. Данилов, Б. Б. Кадомцев // Нелинейные волны и самоорганизация. – М., 1983. – С. 30-43.
5. Деррида, Ж. Дар Смерти (часть 1) // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Серія. Теорія культури і філософія науки. – 2002. – № 552 /1. – С. 120-152. / Пер. Ю. О. Азаровой (на русс. яз.).
6. Добронравова И. С. Синергетика: становление нелинейного мышления / И. С. Добронравова. – К. : Либидь, 1990. – 132 с.
7. Инишев И. Н. Взаимосвязь материального и смыслового в иконическом опыте / И. Н. Инишев // Вестник Томского государственного ун-та. – 2011. – № 4(16). – С. 86-93.

8. Кибрик А. Е. Лингвистические постулаты / А. Е. Кибрик // Уч. зап Тарт. ун-та. – Вып. 621. – Тарту, 1983. – С. 24-39.
9. Климонтович Ю. Л. Проблемы статической теории самоорганизации синергетики / Ю. Л. Климонтович // Философское об-во АН СССР. Сер. 2. – М. : Наука, 1987. – С. 87-91.
10. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине 20 века (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца 20 века. – М. : Изд-во РГГУ, 1995. – С. 144-238.
11. Легейда А. В. Література і кіно: процес адаптації як діалог медіум-середовищ / А. В. Легейда // П'ятий міжнародний науковий форум. Сучасна англїстика і романїстика: перший рубіж нового тисячоліття. Тези доповідей / За ред. В. О. Самохіної. – Х. : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 106–108.
12. Легейда А. В. The Art Of Screen Adaptation: Recognizing Semiotic Differences Or Thinking Outside The Page / А. В. Легейда // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика» (подано до друку).
13. Леонтьев А. А. Эвристический принцип в восприятии, порождении и усвоении речи / А. А. Леонтьев // Вопросы психологии. – 1974. – № 5. – С. 53-62.
14. Липовецкий М. Что такое постмодернизм? (ликбез) [электронный ресурс] / М. Липовецкий // Литература. – Режим доступа : <http://os.colta.ru/literature/events/details/36830/?print=yes>.
15. Максимова М. В. Системообразующие концепты современной синергетики : дис. ... кандидата филос. наук : 09.00.01 «Онтология и теория познания» / Марина Валерьевна Максимова. – Ростов-на-Дону : 2010. – 176 с.
16. Можейко М. А. Нелинейных динамик теория / М. А. Можейко // Постмодернизм. Энциклопедия. – Минск : Интерпрессервис, 2001. – С. 499–501.
17. Планк М. Введение в теоретическую физику / М. Планк. – 2-е изд. Л. – М. : Наука, 1935. – 234 с.
18. Постмодернизм. Энциклопедия [Электронный ресурс] / Сост. А. А. Грицанов, А. Можейко. – Режим доступа : <http://www.infoliolib.info/philos/postmod/ruspostlit.html>
19. Пригожин И. Г. Природа, общество и новая рациональность. В поисках нового миропонимания / И. Г. Пригожин // Философия и жизнь. – № 7. – 1991. – С. 64-67.
20. Пушкин В. Г. Кибернетический принцип саморегуляции / В. Г. Пушкин. – Л. : Наука, 1974. – 173 с.
21. Пшеничных А. М. Реперспективізація предметної ситуації в англomовному діалогічному дискурсі (на матеріалі мультимедійних ігрових кінотворів) : дис. ... кандидата филол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Анастасія Миколаївна Пшеничных. – Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2011. – 201 с.
22. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология / Е. А. Селиванова. – К. : Изд-во укр. фитосоц. центра, 2000. – 248 с.
23. Сидоров Е. В. Проблемы речевой системности / Е. В. Сидоров. – М. : Наука, 1987. – 141 с.
24. Степанов Г. В. Методы и принципы современной лингвистики / Г. В. Степанов. – М. : Наука, 1979. – 178 с.
25. Таранникова Е. Г. Экфрасис в англоязычной поэзии : дис. ... кандидата филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Елена Геннадьевна Таранникова. – Санкт-Петербург, 2007. – 192 с.
26. Тарасова Е. В. Синергетические тенденции в современной лингвистике / Е. В. Тарасова // Вісник Харківськ. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2000. – № 500. – С. 3-9.
27. Фрумкина Р. М. Самосознание лингвистики – вчера и завтра / Р. М. Фрумкина // Изв. АН. Сер. лит. и яз. – 1999. – Т. 58, №4. – С. 28-38.
28. Хакинг Я. Представление и вмешательство. Введение в философию естественных наук. Пер. с англ. / Перевод С. Кузнецова, Науч. ред. Мамчур Е. А. М. : Логос, 1998. – 296 с.
29. Эйнштейн А. Основы теории относительности / А. Эйнштейн. – 2-е изд. – М. – Л. : Наука, 1935. – 154 с.
30. Bloom H. Introduction. P. I / H. Bloom. – William Gaddis, Chelsea House Publishers, 2004. – 289 p.
31. Gell-Mann M. The Quark and the Jaguar. Adventures in the Simple and the Complex / M. Gell-Mann. – London : Abacus, 1994. – 134 p.
32. Harris R. The Language Myth / R. Harris. – London : Duckworth, 1981. – 123 p.
33. Karanika-Murray M. Exploring Avenues to Interdisciplinary Research: From Cross- to Multi- to Interdisciplinarity / M. Karanika-Murray, R. Wiesemes. – Nottingham University Press, 2009. – 200 p.
34. Leitch T. Everything You Always Wanted To Know About Adaptation / T. Leitch // Literature/Film Quaterly. – 2005. – V. 33. – # 3. – P. 233-245.
35. Marmaridou S. Reviewing Linguistic Thought. Converging Trends in the 21st Century (Trends in Linguistic Studies and Monographs) / S. Marmaridou. – Walter de Gruyter, 2005. – V. 161. – 436 p.
36. McLuhan M. Understanding media: The extensions of man / M. McLuhan. – London : Routledge, 1964/1995. – 145 p.
37. Scarlata J. Carnivals and Goldfish: History and Crisis in The Butcher Boy / J. Scarlata // Literature and Film, Stam R. and Raengo A. (Eds.), 2005. – Oxford : Blackwell Publishing. – P. 124-145.
38. Slattery P. Curriculum Development in the Postmodern Era / P. Slattery. – New York : Garland Publishing, 1995. – 243 p.
39. Stam R. The Theory and Practice Of Adaptation / R. Stam // Literature and Film. – Oxford : Blackwell Publishing, 2005. – P. 1-52.